

Räkenskaperna hava befunnits förda med noggrann omsorg samt försedda med nödiga verifikationer. Undertecknade föreslå därför, att sällskapet måtte tacksamt bevilja sin skattmästare, kyrkoherden teol. lic. Knut Peters, full ansvarsfrihet för hans förvaltning under den tid revisionen omfattar.

Veinge och Harplinge den 11 juli 1946.

Sven Ljung

Reinhold Andersson.

Om förarbetet till 1793 års handboksförslag.

Ett bidrag.

Handboksförslaget av år 1793 blev grundläggande för det livliga revisionsarbete, i vilket 1811 års handbok bildar slutstenen. Förslaget har en viktig plats i den svenska liturgiens historia. De olika faktorer, som medverkat vid tillkomsten av 1793 års handboksförslag, ha därför sitt stora intresse.

Förarbetet har behandlats av D. Helander i hans arbete om den liturgiska utvecklingen. Han har härvid framdragit en samling dokument, som utgöra konsistoriernas svar på K. Majt.s skrivelse av år 1792 angående handbokens förbättring. Flera handlingar, som ytterligare skulle kunna belysa förarbetet till 1795 års handboksförslag, ha emellertid icke återfunnits. Dit höra skrivelser från Karlstads och Göteborgs domkapitel, Stockholms stads- och hovkonsistorier. »Under dessa omständigheter måste fastslås», skriver Helander, »att det icke är möjligt att numera få en totalbild av huru konsistorierna ställde sig till frågan om kyrkohandbokens revision»¹⁾.

Redan tidigare ha några synpunkter framförts i Svenskt Gudstjänstliv på frågan om Karlstads domkapitels ställning till handboksrevisionen. Till Stockholms konsistoriums uppfattning skall återkommas i ett annat sammanhang. Vad, som här främst intresserar, är frågan om Göteborgs domkapitels bidrag till handboks-förslaget.

Vid överläggningarna om K. Majt.s skrivelse i Göteborgs domkapitel beslöt man att sända ett cirkulär till samtliga kontrakt-

¹⁾ Helander, Den liturgiska utvecklingen, I, sid. 66.

prostar i stiftet. Dessa ålades att inkomma med yttranden. Samtidigt uppmanades medlemmarna i domkapitlet att överväga ärendet. På grundval av kontraktsprostarnas yttranden fick lektorn och kyrkoherden O. Westman i uppdrag att författa ett betänkande, vilket också antogs av domkapitlet. Den 29 oktober 1792 avgav konsistoriet sitt betänkande¹⁾). Så gestaltade sig de yttre konturerna kring domkapitlets behandling av ärendet. Betänkandet har emellertid, såsom tidigare nämnts, icke återfunnits. Helander skriver: »Förhandlingarna i Göteborgs konsistorium äro icke möjliga att få en klar uppfattning av. Handskrifterna, som höra hit, vilka äro förvarade på landsarkivet i Göteborg, omfatta nämligen endast protokollsboken, medan i brevboken endast omtalas, att en skrivelse i ärendet avgått till Kungl. Majt.s. Något koncept därtill finnes icke»²⁾).

Konceptet är emellertid bevarat. Och det finns i landsarkivet i Göteborg med titeln: Götheborgs Consistorii Underdånige förslag til förbättringar vid Kyrkans Rituale eller den så kallade Handboken, den 29 oktober 1792. Betänkandet är undertecknat av bl. a. biskop Wingård, J. D. Stein, I. U. Blomdahl, A. Malm, O. Westman, A. Wetterberg, S. Wetterberg, M. Lönberg och E. S. Kullman. Även skrivelserna från prästerskapet äro bevarade³⁾). Några punkter skall här framdragas om förhållandet mellan betänkandet och handboksförslaget 1793.

Domkapitlet betonar inledningsvis nödvändigheten av en försiktig revision. »Ömtåligheten i denna sak är hos gemene man ganska stor». Den största hänsyn måste tagas till »den enfaldiga hopen». Endast de stycken i den gamla handboken, som särskilt väckte anstöt, borde ändras.

Beträffande dopritualet vill domkapitlet föra samman de bägge bönerna efter korstecknet till en enda bön med en särskild utformning. Korstecknets borttagande skulle väcka allt för stor uppmärksamhet »hos en mindre tänkande menighet». En annan formel än den, som upptogs i 1693 års handbok, borde dock brukas vid korstecknets meddelande, Domkapitlet föreslår följande lydelse: Haf Jesu kors alltid för dina ögon och i ditt hjerta — en formel, som också alternativt infördes i 1793 års handboksförslag. Inledningsallokutionen till dopritualet i den gamla handboken kritiserades starkt.

1) Helander, o. a. a. sid. 68 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 66.

3) Göteborgs domkapitels arkiv: E. III. 120. 1792 n:r 2.

Domkapitlet föreslår här ingressen, I Gud Faders, Sons och den heliga Andes namn. Handboksförslaget har upptagit denna formel. Flera andra formella ändringar i handboksförslaget visar, att Göteborgs domkapitel övat ett bestämt inflytande. Om Judars, Turkars, Morianers och Hedningars Dop är sålunda utbytt till, Om Judars, Mohamedaners och Hedningars Dop. Såsom ett allmänt önskemål framföres, att man borde införa ett konfirmationsritual, »på det en likstämmighet i denna viktiga förrättning måtte finnas i alla församlingar öfver hela Riket, hvilken ännu icke här hunnit stadgas». Prosten och riksdagsmannen, Sven Hierthon föreslog, att konfirmationsritualet skulle hämtas ur 1575 års kyrkoordning, »vilken blifvit ansedt som ett stöd för Liturgien».

Den allmänna gudstjänsten borde börja i treenighetens namn. Före syndabekännelsen säges: I Gud Faders, Sons och den heliga Andes namn, »på thet en likhet härutinnan måtte erhållas, och icke som nu sker, visse Prester dermed börja Gudstjensten, andre icke». Denna ingress hade länge brukats i Göteborgs stift liksom också på andra ställen. Att ingressen infördes i 1793 års handboks-förslag sammanhänger uppenbarligen med dess starka ställning i praxis. Något utländskt inflytande har man här ingen anledning att räkna med¹⁾. Gloriamomentet borde ha följande utformning: Åra vare Gud i höjden och frid på jorden till människorna en god vilja. Därefter sjunges en psalm. Laudamus uteslutes sålunda. En dylik anordning, som fanns »i de flesta stiftet» och infördes i 1793 års handboks-förslag, påyrkades emellertid av flera konsistorier. Mässning borde bibehållas, eftersom det gillades av den stora hopen och även av många andra, »som kommit till större uplysning».

Ärkebiskop von Troil omtalar i sin redogörelse för konsistoriernas kritik, att ett konsistorium föreslagit införandet av apostolikum i handboks-förslaget²⁾. Förslaget till denna ändring kom från Göteborgs domkapitel. Handboks-förslaget upptog visserligen icke apostolikum, men frågan skulle bli aktuell längre fram under revisionsarbetet. Inflytande från Göteborgs domkapitel kan också spåras bakom den nya nattvardsförmaningen och kyrkotagnings-formuläret.

Hela kapitlet om de sjuka i den gamla handboken kunde enligt domkapitlets mening reduceras till en kort och tydlig förskrift om hur skriftermål skulle förrättas och nattvarden administreras vid sjuksängen — till rättelse för unga präster. Somliga präster

¹⁾ Jfr Lindquist, Handboks-förslaget av år 1800 (i KA 1944, sid. 224 ff.).

²⁾ Helander, o. a. a. sid. 229, 236.

brukade följa absolutionsformuläret i detta kapitel också vid det det allmänna skriftermålet i kyrkan, andra däremot vägrade att använda samma formulär. »Männe icke det, som Doct. Bastholm föreslagit, så framt det antages, kunde förekomma denna villrådighet utan at förringa Prästens myndighet». Domkapitlets översättning av Bastholms absolutionsformel lyder: »Är detta nu Edert fasta och oryggeliga upsåt, så kan jag som Herrens Tjenare, på mitt Ämbetes vägnar, försäkra Eder, at Herren har förlåtit eder alla edra synder, och denna edra synders förlåtelse förkunnar jag Eder i Guds Faders, Sons och den hel. Andes namn». Linneanen och prosten Pehr Osbeck i Hasslöf har förmedlat detta absolutionsformulär till Göteborgs domkapitel. Hans skrivelse med »absolutionssättet, som Doctor Bastholm föreslagit», finns bevarad. Formeln intogs också i 1793 års handboksförslag. Helander har påpekat, att Bastholm stod bakom absolutionsformuläret. Efter att ha redogjort för den danska formuleringen skriver han: »Det är ju alldeles uppenbart, att det är denna formulering, som von Troil huvudsakligen översatt»¹⁾. Sannolikt har Göteborgs domkapitels betänkande givit Troil anledning till att intaga Bastholms formulär i handboks-förslaget. Men därbakom står prosten Pehr Osbeck.

Enligt Troils redogörelse skulle man till formuläret om odöpta barns begravning göra ett tillägg »om dem, som begravas i tysthet»²⁾. Ett sådant återfinnes också i handboksförslaget av år 1793. Det har synbarligen hämtats ur Göteborgs domkapitels betänkande. Till vigselritualet föreslås en särskilt omarbetad inledningsallokution, som företer nästan fullständig likhet med motsvarande förmaning i handboksförslaget. För att bevara äktenskapets anseende hos allmogen vill man behålla brudmässan. Härigenom får äktenskapet liksom i påvedömet en sakramental karaktär. Rubriken till bönen över änkebrudar kommer uppenbarligen också från Göteborg.

Några stickprov ha hämtats ur Göteborg domkapitels skrivelse, som uppenbarligen haft betydelse för handboksrevisionen. När frågan om handboksförslaget av år 1793 togs upp till omprövning, kan detta dokument icke förbigås.

David Lindquist.

¹⁾ Helander, o. a. a. sid. 368. Flera präster i stiftet inlämnade rätt utförliga förslag. Magnus Wallerius ansåg dock, att alla ritual, som voro relikter från påvedömet, borde förkortas till hälften, och tiden bättre användas till predikan och katekesförhör.

²⁾ Helander, o. a. a. sid. 417.